

Funded by
the European Union

FARM to FORK
ACADEMY

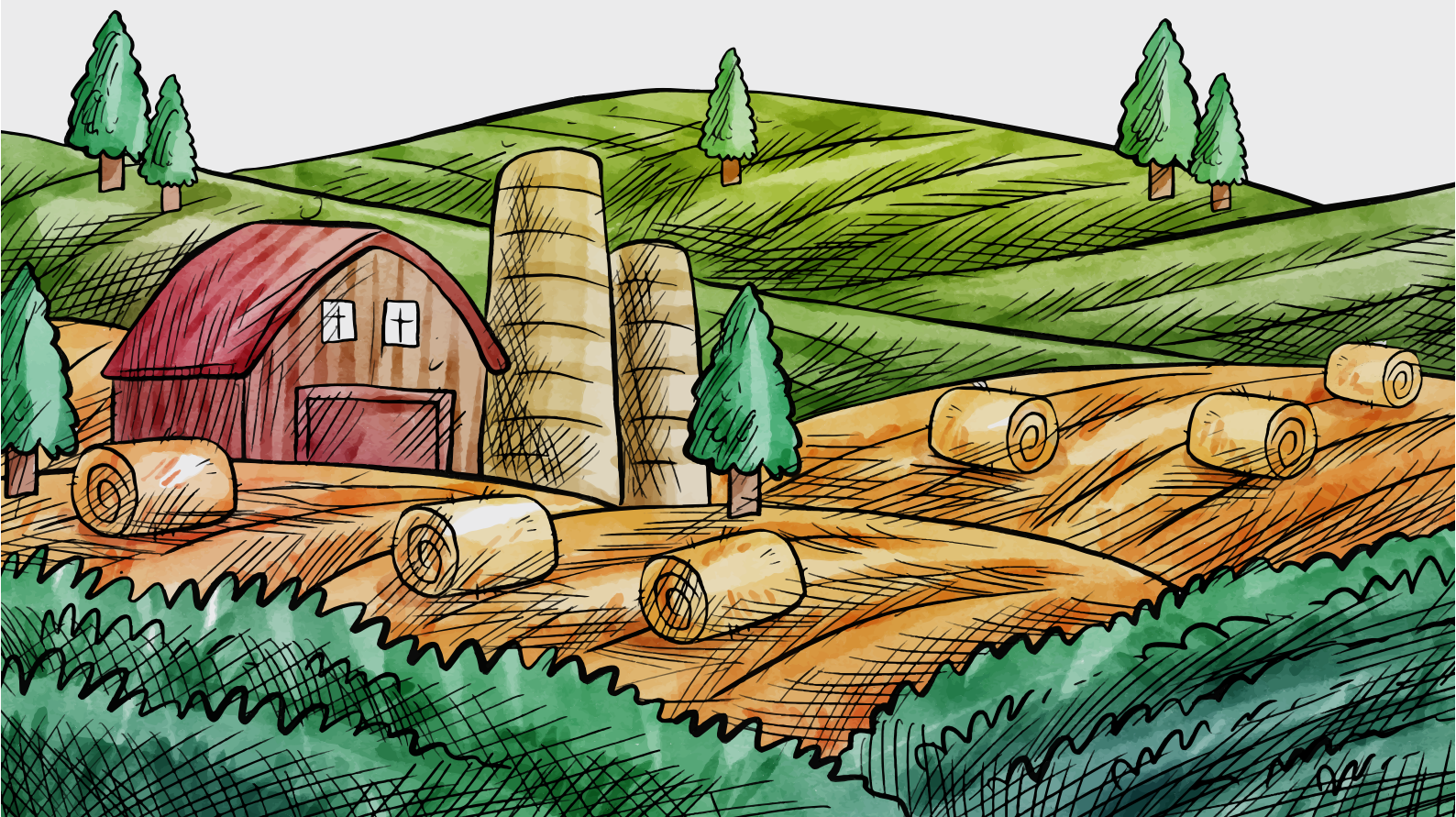
МРЕЖА ЗА РУРАЛНИ РАЗВОЈ
СРБИЈЕ

ПРЕПОРУКЕ ЗА НАЦИОНАЛНУ ПОЛИТИКУ О ОДРЖИВИМ ПРЕХРАМБЕНИМ СИСТЕМИМА И ОДРЖИВИМ ЖИВОТНИМ УСЛОВИМА У РУРАЛНИМ ПОДРУЧЈИМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

- ПРЕПОРУКЕ ЗА КРЕИРАЊЕ ПОЛИТИКЕ -

СРБИЈА, ЈУН 2025.

Припремио Слободан Љубојевић

Funded by
the European Union

FARM to FORK
ACADEMY

**ПРЕПОРУКЕ ЗА НАЦИОНАЛНУ ПОЛИТИКУ О ОДРЖИВИМ
ПРЕХРАМБЕНИМ СИСТЕМИМА И ОДРЖИВИМ ЖИВОТНИМ
УСЛОВИМА У РУРАЛНИМ ПОДРУЧЈИМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
- препоруке за креирање политике -**

ИЗДАВАЧ:

Мрежа за рурални развој Србије

АУТОР:

Слободан Љубојевић, дипл. инж. шумарства

МЕТОДОЛОГИЈА:

Проф. др Бојан Стипешевић, Факултет агробиотехничких наука
Осијек, Хрватска

РЕЦЕНЗЕНТ:

Драган Рогановић, национални координатор, Мрежа за рурални
развој Србије

ДИЗАЈН:

Миломир Орловић

Краљево, 2025

Ovaj dokument je pripremljen uz finansijsku podršku Evropske unije.
Sadržaj ovog dokumenta je isključiva odgovornost autora i ne odražava
nužno stavove Evropske unije.

МРЕЖА ЗА РУРАЛНИ РАЗВОЈ
СРБИЈЕ

Садржај

Кључни термини	04
Резиме	05
I. Увод	08
II. Методологија	11
III. Национална анализа ланца вредности	15
IV. Анализа учинка	20
1) Економски утицај – краткорочна одрживост	20
2) Социјални утицај – средњорочна одрживост	23
3) Утицај на животну средину – дугорочна одрживост	26
V. Препоруке националних политика за одрживе ланце хране	30
VI. Закључци	36
VII. Референце	37
VIII. Анекс	39

Кључни термини

Пројекат „Академија од поља до стола за зелени Западни Балкан – Наша заједничка европска будућност“ – пројекат се реализује у региону Западног Балкана и имплементирају га шест националних мрежа за рурални развој (НРДН) са Западног Балкана и Хрватске. Пројекат се фокусира на процесе ЕУ интеграције и приближавања Западног Балкана у сектору пољопривреде и руралног развоја, а кроз унапређење зелене и праведне транзиције у региону, базиране на доприносу актера цивилног друштва.

Стратегија од од поља до стола – план Европске уније за стварање одрживог система хране који је праведан, здрав и еколошки прихватљив, у складу са циљевима Европског зеленог плана. Покренута је 2020. Године и има за циљ постизање климатске неутралности до 2050. године осигуравањем безбедности и приступачности хране, уз смањење употребе пестицида и ђубрива, повећање органске пољопривреде, промоцију здраве исхране и минимизирање бацања и губитка хране.

Европски зелени план – скуп политичких иницијатива Европске комисије са свеобухватним циљем да Европска унија (ЕУ) буде климатски неутрална до 2050. године. План је да се преиспита сваки постојећи закон на основу његових климатских предности, а такође и да се уведу нови закони о циркуларној економији (СЕ), реновирању зграда, биодиверзитету, пољопривреди и иновацијама.

Заједничка пољопривредна политика ЕУ – једна од најстаријих политика Европске уније, настала 1962. године. Има за циљ да обезбеди довољну количину хране, очува природне ресурсе, подржи развој сеоских подручја, осигура пристојан животни стандард пољопривредницима и понуди разноврсне и сигурне производе грађанима.

Развој одрживог ланца вредности хране (енглески: sustainable food value chain development – SFVCD) – тржишно оријентисан, системски приступ за побољшање економских, друштвених и еколошких перформанси у свим фазама производње и дистрибуције хране.

Национални стручњак (NExp) – стручно лице ангажовано у оквиру пројекта „Академија од поља до стола за зелени Западни Балкан – Наша заједничка европска будућност“ да припреми национални извештај и национални документ о политици у руралном развоју.

Национални извештај (NRep) – извештај о положају малих пољопривредника у два изабрана ланца вредности хране у Србији припремљен у оквиру пројекта „Академија од поља до стола за зелени Западни Балкан – Наша заједничка европска будућност“.

Ланац вредности хране (FVC) – међусобно повезана мрежа заинтересованих страна и активности које додају вредност и трансформишу сировине пољопривредног материјала у прехранбене производе за потрошаче, од пољопривредне производње, преко прераде, дистрибуције и малопродаје, до потрошње и одлагања.

Резиме

Документ са препорукама за политику припремљен је у оквиру регионалне иницијативе „Академија од поља до стола за зелени Западни Балкан – Наша заједничка европска будућност“, која подржава усклађивање земаља Западног Балкана са циљевима и политикама Европске уније, а пре свега Зеленог плана и Заједничке пољопривредне политике (ЗПП).

Документ представља допринос у процесу креирања политика и суочавања са изазовима успостављања одрживих система хране и креирања стратешких праваца за имплементацију зелене и праведне транзиције у сектору пољопривреде, а посебно у подршци очувању малих пољопривредних газдинстава. Сврха документа Националне политике о одрживим системима хране и егзистенцији у руралним подручјима је давање смерница за унапређење производног ланца вредности паприка – ајвар, како би се допринело остваривању бољих резултата свих актера унутар ланца вредности и подржала одрживост малих пољопривредних фарми. До смерница се дошло кроз партиципативни процес са заинтересованим странама, уз примену међународно препознатих методологија.

У првој фази пројекта анализирани су „шири“ сектори: повртарство и производња грозђа/ виноградарство, док се овај документ фокусира на конкретан ланац вредности производње црвене паприке и њене прераде у ајвар код малих газдинстава. Посебно треба нагласити да је приликом припреме документа разматрана традиционална прерада паприке у ајвар, као и постојање заштите ознаке географског порекла Лесковачки домаћи ајвар. Као методологија за припрему је послужио УН ФАО документ „Развој одрживих ланаца вредности хране – водећи принципи“ на основу кога су се процењивале економске, социјалне и еколошке димензије одрживости ланца вредности.

За припрему овог документ је коришћена комбинована метода:

- утврђивање статова учесника са консултативних радионица;
- прикупљање података из полуструктурираних интервјуа са заинтересованим странама;
- спровођење канцеларијског истраживања.

Иако се документ фокусира на конкретан ланац вредности и даје смернице за политичке интервенције у циљу унапређења овог сектора, он може послужити као образац и за друге секторе. На микро нивоу може допринети јачању отпорности система хране и може подржати егзистенцију на селу уз примену модела еколошке одрживости.

Традиционална производња црвене паприке и прерада у ајвар на традиционални начин, представљају значајан потенцијал за мале произвођаче и мале фарме у Србији. Овај вид производње обезбеђује диверсификацију прихода у домаћинству и извесну флексибилности у смислу продаје сировине и финализације производа. Ајвар се спрема на традиционалан начин па инвестиције у технолошки поступак нису превелике, а приходи могу да буду значајни. У оквиру овог производног ланца заступљене су све родне и старосне категорије становника, а посебно социјално угрожење групе што даје посебну вредност овом ланцу. Већина прихода остаје унутар ланца вредности у сеоским срединама.

Тршиште показује сталну потражњу за квалитетним аутентичним сеоским производима. Сектор има потенцијал за раст, али се суочава са сталним изазовима као што су: климатске промене, захтевна производња, варијабилност цена инпута, мали прерађивачки капацитети, депопулација села и недостатак радне снаге, недовољна удруженост произвођача и сарадња у оквиру ланца.

Део одговора на ове изазове дат је у препорукама политика које треба да допринесу побољшању перформанси целокупног ланца.

Препоруке политика за ланац вредности црвена паприка – ајвар подразумевају институционалну подршку у свим његовим фазама, од фазе узгоја, преко фазе прераде, до фазе продаје, маркетинга и дистрибуције. Препоруке подразумевају и унапређење законодавног оквира за подршку ланцима вредности, као и обуке и унапређење капацитета свих актера унутар ланца вредности. Препоруке узимају у обзир и стварање подстицајног окружења за мале фармере и произвођаче традиционалних прехранбених производа, као и стварању стимулативног окружења за имплементацију еколошки одрживих пракси.

Документ нам даје увид у тренутно стање сектора, анализира снаге, слабости и изазове, али и уочава могућности за унапређење сектора. Користећи ФАО смернице за процену економске, социјалне и еколошке одрживости, документ дефинише конкретне препоруке националних политика, са циљем јачања отпорности и одрживост ланца вредности црвена паприка – ајвар.

I. Увод

Регионални пројекат „Академија од поља до стола за зелени Западни Балкан – наша заједничка европска будућност“ се реализује као регионални пројекат који се спроводи у 6 земаља Западног Балкана од стране националних мрежа за рурални развој. Пројекат има за циљ да подржи усклађивање политика у земаљама Западног Балкана са циљевима Зеленог плана Европске уније и Заједничке пољопривредне политике (ЗПП). Општи циљ пројекта је: Јачање доприноса организација грађанског друштва и мрежа организација грађанског друштва (и других заинтересованих страна у руралним подручјима) и њиховог утицаја у спровођењу процеса интеграције и приближавања ЕУ на Западном Балкану у сектору пољопривреде и руралног развоја, кроз унапређење зелене и праведне транзиције у региону.

У пројекту се реализује низ активности које доприносе остварењу пројектног циља, а усмерени су на подршку партиципативном дефинисању препорука за креирање политика подршке ланцу вредности црвена паприка – ајвар у Србији.

Сам партиципативни процес је обухватио у раној фази консултације са заинтересованим странама, а то су пре свега мала пољопривредна газдинства у два ланца вредности (грожђе – вино и повртарство). Оба ланца су поред консултативног процеса, била анализирана и кроз свеобухватну анализу, како законодавног оквира, тако и свих других релевантних података (статистички подаци, друге анализе...).

Након свеобухватне анализе и организације консултативног процеса везаних за два наведена вредносна ланца, уочен је значајан потенцијал у сектору производње и прераде поврћа. На бази ученог потенцијала одабран је ланац вредности црвена паприка – ајвар.

Користећи документ УН ФАО „Развој одрживих ланаца вредности хране – водећи принципи“ као основу, спроведена је студија случаја одабраног ланца вредности. Анализа се посебно бави мерењем три параметра одрживости, и то економске, социјалне и еколошке.

У Србији постоје добри услови за повртарску производњу (квалитетно земљиште, климатски услови, традиција у производњи итд.) и посматрано према површини под повртарском производњом, Република Србија се налази на 67. месту у свету, односно на 10. месту у Европи. Удео производње поврћа у укупној пољопривредној производњи износи око 8 %.

У Србији преовлађују мала породична газдинства која се баве „мешовитом” производњом. Према подацима око 1,5 % породичних газдинстава се специјализовано бави производњом поврћа, али је тај број значајно већи, јер велики број домаћинстава производи поврће за сопствене потребе уз одређене тржишне вишкове. Уз бољу организацију и иновативна решења у производном ланцу вредности ови вишкови се могу увећати и престављају значајан потенцијал за раст како квантитативно, тако и по квалитативно.

Последњих година, појавило се око 100-ак малих произвођача, који производе ајвар на традиционалан начин. Углавном се ради о породичним иницијативама, мада неки од њих у току сезоне ангажују одређен број радника из локалне средине. Већина од њих су примарни произвођачи црвене паприке који део производње прерађују у ајвар. На годишњем нивоу ова газдинства прераде од 8.000 до 25.000 килограма црвене паприке и тржишту испоруче између 2.500 и 8.000 килограма ајвара из сопствене производње по газдинству (од 100 кг паприке добија се око 35 кг ајвара). Ајвар углавном продају преко интернета и на тај начин имају сталне купце.

Анализа је производног вредносног ланца црвена паприка – ајвар је припрељена комбиновањем извештаја националног стручњака из претходне фазе, консултација са заинтересованим странама, дискусија на националним радионицама и прикупљањем и анализом секундарних података.

Сектор повртарства и прераде има снажан потенцијал за одрживи раст, посебно у подручјима која поседују традиционална знања и добре природне услове, али се такође суочава са сталним изазовима (варијације у производњи сировине због климатских промена, недостатак радне снаге и лимитирани производни капацитети условљени традиционалном технологијом производње, до

ограниченог приступа тржишту, слабог коришћења заштите ознаке порекла Лесковачког домаћег ајвара и слабе организације произвођача). Решавање ових изазова захтева свеобухватни приступ који обезбеђује институционалну подршку базирану на инструментима политике доступне за подршку његовом развоју.

У својој основи документ је усмерен на један ланац вредности, али методолошки приступ и налази имају потенцијал да иницирају унапређење националног стратешког оквира за развој одрживих ланаца хране у сектору повртарства и других сличних сектора (нпр. воћарство, млекарски сектор...), и то кроз развијени модел који се може поновити у другим секторима.

Документ је структуриран на начин који обезбеђује увид у свеобухватну анализу и из анализе проистекле предлоге практичних политика за обезбеђење подстицајног амбијента за одрживи развој пољопривреде и руралних подручја. Документ је структуриран на следећи начин:

- увода који садржи позадину и циљеве документа;
- други одељак описује методолошки приступ;
- трећи одељак даје преглед контекста националног ланца вредности хране, са посебним нагласком вредносни ланац црвена парика – ајвар.
- четврти одељак представља анализу кроз три димензије одрживости – економску, социјалну и еколошку;
- пети одељак чине циљане препоруке националних политика, са циљем јачања отпорности и одрживости ланца вредности црвена парика – ајвар.
- у последњем одељку су да ти кључни налази.

II. Методологија

Методологија која је коришћена за припрему овог документа је базирана на принципима које је развила Организација Уједињених нација за храну и пољопривреду (ФАО) објављених у приручнику „Развој одрживих ланаца вредности хране – Водећи принципи“. У приручнику је 10 принципа наведено као парадигма за стварање, анализу или реструктурирање одрживих ланаца вредности хране. Десет принципа су:

- 1) Економска одрживост: SFVCD мора почети са идентификацијом значајних и реалних могућности за додавање економске вредности („профитабилност“).
- 2) Социјална одрживост: SFVCD захтева додатну вредност кроз широко засноване користи за друштво и нема друштвено неприхватљиве трошкове („инклузивност“).
- 3) Еколошка одрживост: SFVCD зависи од минимизирања негативног утицаја на необновљиве или споро обновљиве природне ресурсе од којих одређени пољопривредно-прехранбени систем критично зависи („озелењавање“).
- 4) Динамички/системски процеси: SFVCD мора бити способан да препозна и идентификује основне узроке лошег учинка и да буде спреман да се позабави и унапреди слабе тачке.
- 5) Принцип усмерен ка управљању: SFVCD мора да узме у обзир механизме понашања и управљања, чиме препознаје хетерогеност укључених заинтересованих страна.
- 6) Принцип усмерен ка крајњем тржишту: SFVCD мора бити директно и јасно повезан са могућностима раста на крајњем тржишту (квантитет, квалитет, допринос животној средини...).
- 7) Принцип усмерен ка визији/стратегији: SFVCD мора имати основну стратегију за циљање реалних циљева/тачака/заинтересованих страна да би био ефикасан.

- 8) Принцип усмерен ка надоградњи: SFVCD мора имати простор за иновације и надоградњу, како би побољшао учинак/конкурентност.
- 9) Сталабилност: SFVCD мора имати простор за раст или за транспозицију у ширу заједницу/друштво, како би се олакшао развој све већег броја радних места око и унутар њега.
- 10) Мултилатералитет: SFVCD је мултилатералан, што значи да су и приватни сектор, као покретач процеса, и јавни сектор, донатори и цивилно друштво, као партнери у повратним информацијама, посредници; сви морају бити укључени у SFVCD, решавајући изазове као што је отпорност система, заједно са социо-еколошким изазовима.

Ових десет илустрованих принципа подупиру континуирано побољшање учинка у три фазе циклуса развоја ризичног капитала:

- Прва фаза, мерење учинка, процењује ризични капитал у смислу економских, друштвених и еколошких резултата које он остварује у односу на свој потенцијал (Принципи 1, 2 и 3).
- Друга фаза, разумевање учинка, открива основне узроке лошег учинка узимајући у обзир како су заинтересоване стране ризичног капитала и њихове активности повезане једни са другима и са њиховим економским, друштвеним и природним окружењем у систему (Принцип 4); како ове везе покрећу понашање појединачних заинтересованих страна у смислу њиховог комерцијалног понашања (Принцип 5); и како одређивање вредности на крајњим тржиштима покреће динамику система (Принцип 6).
- Трећа фаза, побољшање учинка, прати логичан редослед извођења основне стратегије развоја ризичног капитала на основу анализе спроведене у другој фази и визије о којој су се заинтересоване стране сложили (Принцип 7) и одабира активности надоградње и мултилатералних партнерстава која реално могу постићи предвиђени обим утицаја (Принципи 8, 9 и 10).

За тренутну фазу у којој пројектни партнери дефинишу националне предлоге за унапређење политике, методологија се првенствено фокусира на Фазу 1 Мерење учинка и на наведена 3 принципа која јој припадају.

Коришћење наведена три принципа SFVCD-а су омогућили мерење учинка ланца вредности кроз призму економске, социјалне и еколошке одрживости (FAO, 2014). Ове димензије прате природни редослед приоритета:

- **Економски**, ланац вредности мора да обезбеди одрживу профитабилност за све заинтересоване стране обезбеђујући краткорочну одрживост.
- **Друштвени**, промовише инклузивност и праведну расподелу вредности, избегавајући притом неприхватљиве праксе (нпр. небезбедне услове рада), што је неопходно за средњорочну одрживост.
- **Еколошки**, ланац мора да дода вредност без прекомерног коришћења природних ресурса, обезбеђујући на тај начин дугорочну одрживост.

Иако се ови елементи примењују одвојено, они се у пракси најчешће преклапају, а све у циљу обезбеђивања достизања тржишних стандарда који у себи обухватају сва три наведена елемента.

У овом документу, ради подршке успостављању националних политика везаних за развој одрживих ланаца хране, имплементиран је структурирани вишестепени процес:

Корак 1) Провера извештаја „Национални извештај о положају пољопривредника у ланцу вредности у Србији“ у односу на елементе фазе 1 „Мерење учинка“ (у складу са предложеним УН FAO приручником).

Национални стручњак (NExp) је прегледао свој национални извештај (NRep) и спровео је мерење учинка за описани ланац вредности хране (FVC): економске, друштвене и утицаје на животну средину.

Корак 2) Преуређивање потребних елемената за предлоге Националне политике за одрживи ланац исхране, где су принципи фазног мерења учинка (економски, друштвени и еколошки) окосница предлога.

Корак 3) Евалуација сваког елемента у оквиру принципа фазе мерења учинка (економског, друштвеног и еколошког), на основу критеријума/ске:

- Минимални резултат: елемент не обезбеђује, или чак смањује, одрживост
- Средњи резултат: елемент није ни штетан нити подржава одрживост
- Максимални резултат: елемент побољшава одрживост

Предложена скала је ишла од 1 до 3, то јест између минималног, средњег и максималног резултата (на NExp-у је да утврди да ли има довољно информација за прецизнију процену елемената).

Корак 4) Ревизија коначне Националне политике за одрживи ланац исхране за Србију, како би била спремна за представљање у облику Националне стратегије „Од поља до стола“ (према ЕК, 2020), која одговара о доприносу сваког елемента одрживости на вредности националног ланца исхране:

- Осигуравање да ланац исхране, који обухвата производњу хране, транспорт, дистрибуцију, маркетинг и потрошњу, има неутралан или позитиван утицај на животну средину; NExp је сумирао закључке засноване на процени елемената економског утицаја, заједно са могућим препорукама за побољшање елемената са минималним бројем бодова.
- Преокренути губитак биодиверзитета; NExp је сумирао могућности у вези са побољшањем биодиверзитета кроз преглед елемената животне средине.
- Помоћ у ублажавању климатских промена и прилагођавање њиховим утицајима; NExp је препоручио могуће одговоре везане за овај сегмент заштите животне средине.

- Осигуравање безбедности хране, исхране и јавног здравља; NExp је дао предлог одговора за предложени национални ланац вредности хране на основу свих елемената, као синтезу одрживих нивоа и предложених побољшања заснованих на NRep-у.
- Очување приступачности хране, уз генерисање праведнијих економских приноса у ланцу снабдевања, тако да на крају најодрживија храна постане и најприступачнија.

Корак 5) Завршни корак, креирање коначне Националне политике за одрживи ланац исхране, где је NExp повезао предлог са постојећим националним политикама, стратегијама и законима који су законски обавезујући и обавезни за тему овог предлога.

III. Национална анализа ланца вредности

У Србији постоје добри услови за узгој црвене паприке (квалитетно земљиште, повољни климатски услови, традиција у производњи итд). Она се користи свежа, као и за спремање ајвара и осталих прерађевина на традиционалан и индустријски начин. Црвена паприка се највише производи у равничарском региону Војводине и у Моравском региону (област реке Мораве са свим притокама). Црвена паприка се узгаја на отвореном пољу, у башти и на њиви, као и у различитим облицима и типовима затвореног простора (пластеници и стакленици). У производњи црвене паприке преовлађује конвенционални начин производњи, али се последњих година појављују и органски произвођачи. Производња знатно надмашује домаће потребе па се значајне количине извозе углавном као прерађени производи.

Поред квалитетне сировине, у Србији је дубоко укорењена традиција спремања ајвара и осталих видова зимнице. Ајвар се спрема током јесењих месеци по традиционалној рецептури и устаљеном технолошком процесу који је карактеристичан за ово поднебље (црвена паприка најбољег квалитета се пече на шпорету на дрва,

ручно се љушти и меље, а затим се укувава на шпорету на дрва; варијације се односе на додавање печеног плавог патлиџана, љуте паприке или неких других природних састојака). На овај начин се добија дуготрајан и квалитетан производ који се углавном конзумира до следеће сезоне. На овај начин се спрема ајвар у сеоским срединама, али како у Републици Србији највећи број становника живи у градским срединама (62,1%) у којима су лимитиране могућности за спремање ајвара на описани начин, отворила се могућност за предузимљива сеоска домаћинства да прошире своју производњу и произведу веће количине ајвара за продају.

Последњих година, појавило се око 100-ак малих произвођача који производе ајвар на традиционалан начин. Углавном се ради о породичним иницијативама, мада неки од њих у току сезоне ангажују одређен број радника из локалне средине. Већина од њих су примарни произвођачи црвене паприке који део производње прерађују у ајвар. На годишњем нивоу ова газдинства прераде од 8.000 до 25.000 килограма црвене паприке и тржишту испоруче од 2.500 до 8.000 килограма ајвара из сопствене производње по газдинству (од 100 кг паприке добија се око 35 кг ајвара). Ајвар углавном продају преко интернета и на тај начин имају сталне купце. Већина газдинстава има сопствене странице на друштвеним мрежама преко који остварује контакт са купцима, а постоји и више веб платформи које окупљају мале произвођаче хране у Србији и омогућавају им оглашавање, пласман и продају производа у већим градовима. Купци на платформи имају прилику да дођу до квалитетнијих намирница, као и да своје утиске о произвођачима пренесу другима. Наравно, најсигурнији метод продаје је продаја постојећим купцима који производ директно препоручују људима из свог ближег окружења.

У Србији је од 2020. године на снази Правилник о производњи и промету малих количина хране биљног порекла који прописује услове за стављање у промет малих количина хране, врсте хране, подручја на коме мале количине хране могу да се ставе у промет, прилагођавања или одступања од захтева о хигијени хране која се односе на објекте у којима се производе мале количине хране и у којима се примењују традиционалне методе у одређеним фазама производње, прераде и промета хране, и у којима се послује храном

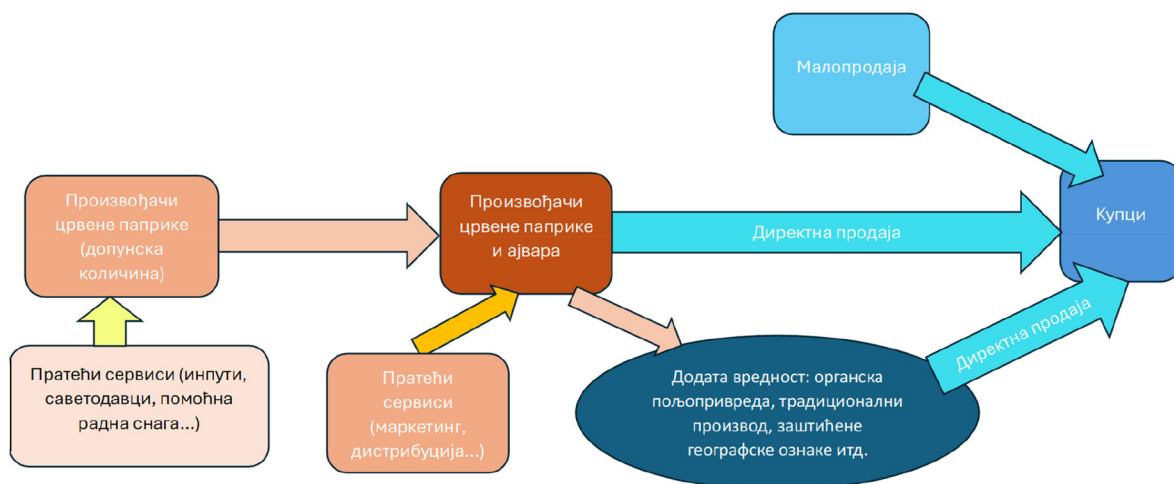
са традиционалним карактеристикама, као и у објектима који се налазе у подручјима у којима постоје посебна географска ограничења.

Према наведеном правилнику дозвољена је производња и промет производа од поврћа обрађеног топлотом – кување/пастеризација, као што је ајвар произведен на газдинству у максималној количини од 8.000 кг на годишњем нивоу. Прописано је да се производ прометује упакован на локалном тржишту, а као места промета предвиђени су: газдинство, домаћа трпеза, зелена пијаца, малопродајни објекат, продаја доставом на кућну адресу („од врата до врата”) и манифестације на територији Републике Србије.

Такође, правилником је дозвољена производња и промет производа од поврћа обрађеног топлотом – кување/пастеризација, као што је ајвар произведен у објекту малог капацитета у максималној количини од 16.000 кг на годишњем нивоу. Прописано је да се производ прометује упакован на локалном тржишту, а као место промета предвиђена је територија Републике Србије. Објекат малог капацитета јесте објекат у којем најмање 50% хране која се производи и прерађује потиче са сопственог газдинства, а храна са традиционалним карактеристикама јесте храна која је историјски препозната као традиционални производ или произведена према техничким спецификацијама на традиционалан начин или према традиционалним методама производње, или заштићена као традиционална храна у складу са прописом којим се уређује заштита географског порекла пољопривредних и прехранбених производа.

У Србији постоји неколико великих прерађивачких фирми које се поред осталог баве и производњом ајвара. Неке производе ајвар премијум квалитета, а неке индустријски ајвар који је произведен од паприке слабијег квалитета која се не љушти, већ се кува и индустријски меље. У сваком случају, понуда је шаренолика и може да задовољи потребе купаца у Србији.

Шема 1 даје приказ ланца вредности црвена паприка – ајвар, узимајући у обзир производњу малих произвођача ајвара на традиционални начин.

Шема 1 Ланац вредности традиционалне производње ајвара

Приказ директних учесника вредносног ланца црвена паприка – ајвар везано за мале произвођаче/ прерађиваче дат је у табели 1.

Табела 1 Учесници у ланцу вредности традиционалне производње ајвара

Део вредносног ланца	Учесници
Производња поврћа – црвена паприка	• Пољопривредници – произвођачи црвне паприке • Расадничари • Произвођачи (продавци) вештачког ђубрива • Произвођачи (продавци) пестицида и других заштитних средстава • Произвођачи (продавци) механизације за обраду • Произвођачи (продавци) опреме • Сезонска радна снага • Пољопривредне апотеке • Складиштари • Саветодавци
Прерађивачи поврћа – ајвар	• Радна снага (сопствена и екстерно ангажована) • Произвођачи опреме за традиционални технолошки поступак
Паковање	• Произвођачи амбалаже
Продаја и дистрибуција	• Превозници и курирске службе • Дистрибутери поврћа и прерађевина
Маркетинг	• Маркетиншке куће • Веб портали • Медији (тв куће, штампани и електронски медији) • Друштвене мреже (блогери хране) • Штампарије
Туризам	• Туристичке организације (тематске руте) • Манифестације • Сеоска туристичка домаћинства
Потрошачи	• Физичка лица - купци • Малопродаја • Хотели, ресторани и други угоститељски објекти

IV. Анализа учинка

Детаљан Национални извештај о положају пољопривредника у ланцима вредности (RDN, 2024), заједно са другим доступним подацима, послужио је као основа за анализу ланца вредности „црвена паприка – ајвар“ са проценом нивоа одрживости (краткорочна, средњорочна или дугорочна одрживост). Евалуација мерења учинка урађена је са три оцене одрживости на основу запажања из процеса консултација и додатне литературе према следећој скали:

- Минимална оцена (1): Елемент смањује или штети одрживости
- Средња оцена (2): Елемент има неутралан или мешовити ефекат на одрживост
- Максимална оцена (3): Елемент јасно подржава или побољшава одрживост

1) Економски утицај – краткорочна одрживост

Црвена паприка се претежно узгаја на отвореном простору и приноси умногоме зависе од климатских прилика, што у великој мери утиче на доступност сировине и њену тржишну цену у неповољним годинама. Истовремено, трошкови инпута се констатно повећавају што утиче на цену сировине.

Произвођачи ајвара су у већини случајева и произвођачи црвене паприке. Ова чињеница им омогућава еластичност у пословању јер могу да контролишу своју производњу и у зависности од процене одлуче да ли је исплативије продати сировину или производити ајвар, као и у ком обиму то радити.

Технолошки поступак производње ајвара на традиционални начин је захтеван и спор и подразумева велико учешће мануелног рада, а у сеоским срединама је присутан недостатак радне снаге што често онемогућава планове за проширивање капацитета прераде. У процесу производње су запослени сви чланови домаћинства заједно са одређеним бројем сезонских радника. Сезонска радна снага је

оскудна и скупа, а чланови домаћинства се поред производње ајвара баве и другим пословима (сваштарска производња).

Приступ финансирању је ограничен због компликованих процедура и неповољних кредитних услова. Код произвођача је присутан недостатак информација о вештинама потребним за развој производа, напредним технологијама, маркетингу, могућностима за коришћење јавних фондова, као и усклађености са правним прописима. Инвестиције у сектору су ограничене и не користе се иновације које могу да олакшају и убрзају процес.

Мали произвођачи су углавном самостални играчи на тржишту (изузетак је Лесковачки ајвар) и нису уједињени у процесу давања додатне вредности свом производу. Присутан је и недостатак сарадње са колегама и другим актерима ланца вредности, као и недостатак сарадње са осталим комплентарним ланцима вредности у циљу заједничког наступа и остваривања економске користи.

Приступ тржишту је ограничен, јер се продаја ајвара углавном обавља директно (продаја познатим купцима и продаја преко интернета) без развијених маркетиншких и дистрибутивних канала. Нелојална конкуренција јефтинијег индустријског ајвара као и ајвара из увоза додатно слаби позицију локалних произвођача. Производња ајвара је конципирана као сезонски посао (јесен) па се често дешава да су готови производи недоступни током остатка године што утиче на поверење купаца.

Процена одрживости (краткорочно): делимично одржива.

Ланац вредности је делимично одржив. Већина произвођача се није уско специјализовала за овај посао и у њему види додатни извор прихода. Уз системске мере овај производни ланац вредности може да генерише значајне приходе за све учеснике у оквиру ланца вредности, а посебно за становнике сеоских средина.

Табела 2. Евалуација перформанси економске одрживости

Елемент	Евауација	Процена
Стварање прихода	Приходи су променљиви и у великој мери зависе од цене инпута.	②
Ниво прихода	Ниво прихода је променљив и зависи од обима производње и прераде.	②
Профитабилност	Профитабилност је солидна захваљујући финализацији производа. Проблеми су високе цене инпута.	②
Приступ финансирању	Приступ финансирању је отежан због компликованих услова и недостатка кредитне способности.	①
Приступ тржишту	Ограничен приступ тржишту. Производи се продају директно купцима локално и онлајн.	②
Додавање вредности (нпр. брендирање)	Производи имају потенцијал, али само лесковачки ајвар има сертификат о регистрацији географске ознаке порекла од 2012. године.	②
Запосленост/стабилност посла	Производња црвене паприке и прерада ајвара су мали породични бизниси који сезонски запошљавају чланове домаћинства заједно са одређеним бројем сезонских радника. Сезонска радна снага је оскудна и скупа.	②

Анализа економских параметара у ланцу вредности црвена паприка – ајвар је рађена за једно мало породично газдинство (3 радно способне особе), које поседује 1 трактор и пратећу механизацију, и узгаја 1 хектар површине под црвеном паприком. Економска анализа је дата у прилогу 1.

Из анализе се види да добар део профита остаје у оквиру пољопривредног газдинства. Овај вид прераде даје флексибилност произвођачу да зависно од родности године и цене сировине на тржишту контролише процес и самостално одлучи да ли ће већи или мањи део примарне производње продати или прерадити у ајвар. Поред бољих цена и већих маржи, дакле, очигледних економских предности, произвођачи стичу и већу пословну извесност и сигурност – нарочито код примене модела пољопривреде коју подржава заједница. Међутим, ако занемаримо ове економске користи и признања, друштвено признање и осећај припадности заједници најважнији су извори самопоштовања и личног задовољства. Други важни аспекти су оснаживање у смислу независности и слободе у формирању цена и организације рада, као и управљање читавим ланцем вредности.

2) Социјални утицај – средњорочна одрживост

Производни ланац паприка – ајвар доприноси побољшању услова живота становника у сеоским срединама. У оквиру овог производног ланца заступљене су све родне и старосне категорије становника, а посебно социјално угрожене групе (незапослене жене из сеоских средина) што даје посебну вредност овом ланцу. Проблем је депопулација руралних подручја и све мањи број младих који желе да се баве пољопривредом и живе на селу. Депопулација доводи до недостатка радно способних људи и губитка традиционалних знања.

Расподела вредности унутар ланца је правична због краткоће ланца и контроле целог процеса од сировине до директне продаје крајњем купцу. Са тачке гледишта произвођача, главне предности овог ланца јесу непосредна веза са потрошачима, контрола над сопственим производом од почетка до краја ланца вредности, као и лично задовољство да у оквиру свог породичног газдинства може да произведе и успешно пласира купцима свој производ који има добру цену.

Услови рада у оквиру овог производног ланца су изузетно захтевни, како у процесу узгоја и бербе црвене паприке, тако и у процесу производње ајвара. Поред чланова домаћинства ангажују се сезонски радници који на тај начин обезбеђују додатне приходе. Постоје добри примери социјалних предузећа и задруга, али још увек нису довољно заступљени.

Квалитет живота у руралним подручјима је незадовољавајући у погледу развијености инфраструктуре, здравствене заштите, образовања и садржаја за младе и старе. Институционална подршка је недовољно развијена и присутно је неповерење у јавне институције.

Пољопривредни произвођачи генерално примењују добре пољопривредне праксе, али постоји потреба за обукама и унапређењем знања у сектору узгоја (производња у затвореном простору, нове сорте, постепена садња, развој органске производње, прилагођавање климатским променама) и прераде (технолошке иновације, коришћење отпада...). Такође, потребне су едукације у циљу подстицања удруживању, умрежавању и сарадњи, сертификавања географских ознака, маркетинга и бољег тржишног позиционирања производа.

Производња ајвара је традиционална и поштује локалне културне и друштвене норме. Просец финализације производа доприноси додатној вредности производа и помаже произвођачима да послују боље уз унапређење сопствене добробити, као и добробити других људи који су део кратких ланаца: радника, учесника у ланцу вредности, локалне заједнице и друштва.

Процена одрживости (средњорочно): делимично одржива.

Одрживост ланца вредности захтева већа улагања у људски капитал и подразумева активне институционалне мере за побољшање услова живота у руралним подручјима. Поред побољшања општих услова живота (инфраструктура, здравствена заштита, образовања и социјални садржаји) потребно је обезбедити саветодавну подршку за актере ланца вредности црвена паприка – ајвар са конкретним стручним решењима у фазама узгоја и прераде. Такође, потребна је стручна подршка за креирање формалних и неформалних модела удруживања, подстицање сарадње унутар ланца вредности, као и

сарадње са комплементарним секторима. Услови рада се такође могу побољшати захваљујући иновативним технолошким решењима. Производни ланац црвена паприка – ајвар првенствено представљају мала породична газдинства која послују у локалним срединама. Уз одређену институционалну и саветодавну подршку ова газдинства могу значајно унапредити своје пословање и допринети социо – економском развоју. Системска подршка за младе произвођаче је кључна за решавање проблема депопулације у сеоским срединама.

Табела 3. Евалуација перформанси друштвене одрживости

Елемент	Евалуација	Процена
Инклузивност (млади, жене)	Све родне и старосне групе (посебно жене и социјално рањиве групе) учествују у овом производном ланцу. Проблем је депопулација руралних подручја.	②
Равноправност / расподела вредности	Због кратког ланца вредности и директне продаје, расподела вредности је праведна.	②
Услови рада	Услови рада су тешки због ручног типа производње.	①
Социјалне институције и задруге	Постоје добри примери социјалних предузећа и задруга, али још увек нису довољно заступљени.	②
Штетне праксе	Нема већих неприхватљивих пракси.	③
Приступ друштвеној инфраструктури	Квалитет живота у руралним подручјима је незадовољавајући у погледу инфраструктуре, здравствене заштите, образовања, садржаја за младе и старе...; релативно добар интернет у руралним подручјима.	②
Компатибилност културних и друштвених норми	Производња ајвара је традиционална и поштује локалне културне и друштвене норме.	③

3) Утицај на животну средину - дугорочна одрживост

Ланац вредности црвена паприка - ајвар има неколико еколошких изазова који утичу на његову одрживост. У фази узгоја климатске промене имају видљив утицај (суше и мразеви) и значајно утичу на смањење приноса. Решење може бити узгој у затвореном простору у контролисаним условима. Производња у затвореном простору има изузетан агротехнички, биолошки, еколошки и економски значај. Агротехнички значај се огледа и у томе што је могућа смена више од једне врсте у току године, јер заштићени простор пружа могућност контроле микроклиматских услова. У заштити од штетних инсеката користе се предаторске врсте, а против проузроковача болести употребљавају се биолошки препарати. Биолошки значај поврћа из пластеника је у томе да омогућава целогодишњу производњу, што с производњом на отвореном затвара целогодишњи циклус понуде и производње свежег поврћа. Еколошки значај се огледа у драстично смањеној потрошњи пестицида, те је поврће здравствено безбедно, а економски значај је у томе да ово поврће читаве године има значајно вишу цену и доноси већи профит.

Узгој црвене паприке је веома комплексан јер се земљиште мора ђубрити а биљке штитити од штеточина. Као и код већине пољопривредних култура јавља се емисија угљеника из енергије која се користи у производњи ђубрива и за обраду и транспорт. Такође, у производњи црвене паприке користе се веће количине воде за наводњавање. Позитивна ствар је што се паприка гаји у плодореду, а не као монокултура чиме се смањује присуство земљишних штеточина и болести. Сменом култура на једној парцели умањује се негативан утицај на земљиште и биодиверзитет. Што се тиче узгоја у затвореном простору – негативни утицаји су још мањи. Плодови се беру углавном ручно, а остатак биљке остаје у земљи.

Постоје одређене позитивне еколошке праксе у сектору, као што су методе органске производње, али и друге попут стратегија одрживог управљања земљиштем и стратегије прилагођавања на климатске промене, а које се још увек системски не спроводе. Тренутно, нема мерљивих доказа о системском праћењу или мерама ублажавања или прилагођавања. Ово захтева израду стручних студија са конкретним мерама о одабиру врста, начину узгоја и диверсификацији

производње као одговор на негативан утицај климатских промена у узгоју црвене паприке.

Што се тиче прераде и припреме ајвара, најзначајнији негативни аспекти су везани за коришћење дрва за печење паприке што се може унапредити коришћењем гаса или неких других еколошки прихватљивијих енергената. Отпад од паприке који је јавља приликом прераде није токсичан и може се користити за израду козметичких производа. Ту је такође потребно изградити стручне студије о могућностима коришћења и третмана отпада.

Процена одрживости (дугорочно): није одрживо.

Сектор није дугорочно одржив. Климатске промене изазивају велике тешкоће у ионако захтевној производњи црвене паприке. Стратегије о ублажавању и прилагођавању постоје, али се не примењују и произвођачи нису упознати са њима. Недостају стручне анализе о примени нових сорти, диверзификација усева, побољшању земљишта, одрживим моделима наводњавања, заштити од штеточина, а ако и постоје нису доступне малим произвођачима. Прикупљање података о нарушавању чиниоца животне средине у пољопривредној производњи је ограничено и несистематско. Постоји велик простор за унапређење еколошке одрживости унутар овог ланца вредности, посебно у смислу ублажавања негативних утицаја.

Табела 4. Евалуација перформанси еколошке одрживости

Елемент	Еваулација	Процена
Квалитет земљишта	Гајење црвене паприке негативно утиче на земљиште. Паприке се гаје у плодореду, а не као монокултура, што смањује негативан утицај на земљиште.	②
Доступност и квалитет воде	Велике количине воде се користе за наводњавање у пољопривреди.	①
Загађење ваздуха	Негативан утицај у фази прераде јер се користе фосилна горива.	②
Биодиверзитет (флора/фауна)	Известан утицај.	②
Прилагођавање климатским променама / отпорност	Видљив утицај на смањење приноса. Узгој у затвореном простору може бити решење. Стратегије ублажавања и прилагођавања постоје, али се не примењују у пракси.	①
Управљање отпадом	Отпад који настаје током прераде није токсичан и може се поново користити. Нема стручних студија.	②
Зелене праксе (нпр. органска)	Постоје спорадичне зелене праксе као што су производња органског ајвара и стварање козметичких производа од остатака прераде у социјалним задругама. Неразвијено тржиште.	②

Следећа табела представља свеобухватну процену економске, социјалне и еколошке одрживости ланца вредности црвена паприка – ајвар. Бодовање одражава колико добро свака димензија доприноси укупној одрживости и отпорности ланца вредности на краћи, средњи и дужи рок.

Табела 5. Збирна евалуације одрживости ланца вредности у економским, друштвеним и еколошким аспектима

Димензија	Укупна процена	Тумачење
Економска	2 (средње)	Ланац вредности показује економску отпорност, углавном међу домаћинствима која су и произвођачи и прерађивачи. Потребне су додатне мере за побољшање капацитета и профитабилности.
Социјална	2 (средње)	Ланац је кратак и друштвено уравнотежен. За побољшање је потребна институционална и саветодавна подршка.
Еколошка	1-2 (минимално до средње)	Одрживост је угрожена због негативног утицаја климатских промена. Потребне су јасно дефинисане мере ублажавања.

Економска димензија показује средњу оцену, што указује на еластичност овог ланца. Ово се посебно односи на домаћинства који су и произвођачи црвене паприке и прерађивачи ајвара. Ланац вредности је максимално скраћен тако да већина прихода остаје у локалној средини. Произвођачи су углавном мали „соло“ играчи и нису уједињени што спречава ширење брэнда и боље позиционирање на тржишту. За сада, више су окренути ка квалитету и ексклузивности, а не ка квантитету. За ширење производње потребна су додатна улагања а велики проблем представља дефицитарна сезонска радна снага. На овај начин ови произвођачи

су делимично одрживи, остварују одређене приходе, али не успевају да „порасту“ и постану озбиљни играчи на тржишту.

Друштвена димензија је оцењена средњом оценом. Кључан проблем су општи услови живота на селу и депопулација. Ланац вредности црвена паприка – ајвар је кратак и социјално уравнотежен. Недовољна институционална и саветодавна подршка угрожавају дугорочну друштвену одрживост ланца вредности. Међутим, неке нове успешне праксе и иновације које примењују млади произвођачи показују да се ланац вредности може значајно оснажити социјалном инклузијом, умрежавањем и заједничким размишљањем и деловањем.

Одрживост је посебно угрожена због негативног утицаја климатских промена. Не постоје прецизна мерења о угрожавању чиниоца животне средине у пољопривредној производњи. Недостају стручне анализе о ублажавању последица и прилагођавању биљне производње климатским променама. Произвођачи су свесни проблема али немају знања и системску подршку како би ублажили негативне последице.

V. Препоруке националних политика за одрживе ланце хране

Ланац вредности паприка – ајвар је усклађен са главним захтевима за одрживе системе хране садржаним у ЕУ стратегији „Од поља до стола“.

Током консултативног процеса евидентиране су следеће слабости у пословању:

- Црвена паприка се претежно узгаја на отвореном простору и приноси значајно зависе од климатских прилика, што у великој мери утиче на доступност сировине и њену тржишну цену у неповољним годинама;
- Технолошки поступак производње ајвара на традиционални начин је захтеван и спор и подразумева велико учешће мануелног рада, а у сеоским срединама је присутан недостатак радне снаге што често онемогућава планове за проширивање капацитета прераде;
- Сезонски карактер производње – посао је конципиран као сезонски (јесен) па се су готови производи често недоступни током остатка године;
- Разједињеност малих произвођача – сви су самостални играчи (изузетак је Лесковачки ајвар);
- Недостатак сарадње са колегама и другим члановима кратких ланаца снабдевања храном;
- Слаба преговарачка моћ у комуникацији са продавцима на мало, великим пружаоцима услуга, великим купцима, посредницима, општинским властима;
- Слаба способност прилагођавања конкурентним ценама (индустријски ајвар, као и ајвар из увоза);
- Недостатак информација и знања о вештинама потребним за развој производа, напредним технологијама, маркетингу, свести о могућностима за коришћење јавних фондова, као и разумевања и усклађености са правним прописима.

Да би се ланац вредности додатно унапредио потребна су системска решења у смислу институционалне и саветодавне подршке малим газдинствима. Ланац је посебно рањив у фази примарне биљне производње. Климатске промене изазивају велике тешкоће у ионако захтевној производњи црвене паприке и потребне су стручне студије о ублажавању последица и прилагођавању. У фази узгоја потребно је промовисати примену стручних узгојних пракси као што су: узгој

у затвореном простору, узгој отпорнијих сорти, диверзификација усева, увођење постепене садње, и упознати пољопривреднике са њима. Такође, потребно је усвајање агроеколошких мера попут развоја органске производње, смањења употребе хемикалија, рационалнијих система наводњавања и очувања земљишта. Обуке и јавне кампање могу подићи свест о важности еколошке производње, али је такође потребно континуирано и системски прикупљати података о свим чиниоцима животне средине у примарној биљној производњи. Пољопривредницима су потребне најбоље праксе и конкретне мере подршке. Ланац вредности црвена паприка – ајвар може да допринесе побољшању услова живота становника руралних подручја, јер су у оквиру њега заступљене све родне и старосне категорије становника (посебно социјално угрожене категорије) и расподела вредности унутар ланца је правична. Поред побољшања општих услова живота у сеоским срединама, потребна је саветодавна подршка о формалним и неформалним моделима удруживања и сарадње, као и конкретна подршка увођења технолошких иновација у процес прераде како би се олакшали услови рада. Производња ајвара је традиционална и поштује локалне културне и друштвене норме, а ланац вредности је прилично еластичан и максимално скраћен тако да већина прихода остаје у локалној средини. Актери унутар ланца остварују одређене приходе, али не успевају да „порасту“ и постану озбиљни играчи на тржишту. Са економске позиције, сектор треба да се позабави могућностима повећања производње, бољег приступа финансирању и развоју производа у смислу брендирања, маркетинга и дистрибуције. Такође, потребно је пратити навике и могућности потрошача и одговорити на изазове као што су јефтиније цене индустријског ајвара и доступност ајвара на тржишту током целе године. Уз системске мере овај производни ланац вредности може да генерише значајне приходе за све учеснике у оквиру ланца вредности а посебно за становнике сеоских средина.

Ланац вредности црвена паприка – ајвар има значајан потенцијал за развој али су потребне интервенције у свим његовим фазама: од фазе узгоја и прилагођавања климатским променама, преко фазе унапређења процеса прераде до фазе продаје, маркетинга и дистрибуције, а за то је потребна инситуционална подршка. Наведене препоруке треба да допринесу побољшању перформанси ланца вредности и већој економској, социјалној и еколошкој одрживости свих актера унутар њега.

Економска одрживост (краткорочна одрживост)

- Унапредити мере подршка за производњу поврћа (нпр. црвене паприке) у затвореном простору;
- Сарадња са институтима и иновације у системима производње црвене паприке кроз развој најпрофитабилнијих и најотпорнијих сорти, увођење постепене садње и диверзификацију усева;
- Подршка бољем тржишном позиционирању традиционалних производа на бази добре репутације појединих региона за заштиту као географских ознака;
- Мере подршке за сертификацију производа (органски, системи следљивости) и диверзификацију производа (цепкана паприка, пинђур, сушена зачинска, козметика...);
- Подстицање умрежавања и сарадње кроз добре праксе удруживања (нпр. произвођачке организације);
- Унапређење сарадње са другим произвођачима традиционалних производа (сир, сушено месо, вина...) у циљу заједничког пласмана у виду „корпе производа“;
- Унапређење маркетиншких и промотивних активности малих произвођача и младих, укључујући и подршку заједничком маркетингу;
- Подршка диверсификацији канала продаје (туризам, манифестације, заједничка продаја, онлајн продаја, продаја на кућном прагу...);
- Успостављање мера подршке кратким вредносним ланцима на националном и локалном нивоу;
- Ефикасно спровођење мера ИПАРД III програма које омогућава подршку малим газдинствима у преради и производњи.

Друштвена одрживост (средњорочна одрживост)

- Подстицање умрежавања и сарадње (саветодавна подршка о формалним и неформалним моделима удруживања и сарадње – Локалне акционе групе, кластери, социјална предузећа и задруге... Мали произвођачи се суочавају са значајним изазовима од производње сировине, преко прераде, па до пласмана финалног производа, у међувремену бавећи се свим елементима пословања од механизације, преко управљања људским ресурсима, па до маркетинга и пласмана. Имајући у виду ограничене ресурсе које имају, сигурно треба размотрити и имплементирати добре праксе удруживања, било кроз задруге, пословна удружења или произвођачке организације по ЕУ принципима);
- Успостављање мониторинга нивоа образовања и вештина, дигиталне писмености, приступа саветодавним службама, јавним фондовима, програмима обуке чланова домаћинства по старосним и полним категоријама у циљу успостављања подршке на бази потврђених података;
- Израда стручних студија о традиционалној производњи ајвара и сличних производа (нпр. приходима чланова домаћинства која се баве производњом ајвара, радном времену чланова породице, подели рада, ангажовању сезонске радне снаге, власништву над имовином...) у циљу прилагођавања политика и мултисекторске подршке;
- Мере подршке за увођење технолошких иновација у процес прераде, а како би се олакшали услови рада (технолошка решења која замењују мануелни рад и олакшавају и убрзавају процес прераде као што су механизовани системи за прање, печење, љуштење, млевење, мешање ајвара итд...);
- Праћење друштвене прихватљивости, безбедносних и радних стандарда на бази спроведених анализа;
- Пореске олакшице за ангажовање социјално угрожених категорија становништва.

Еколошка одрживост (дугорочна одрживост)

- Мере подршка за развој органске производње;
- Мере подршке и стручне студије за увођење узгојних пракси које доприносе ублажавању и прилагођавању климатским променама;
- Мере подршке и стручне студије за примену стручних пракси за смањење употребе хемикалија, рационалне система наводњавања, очувања воде, земљишта и биодиверзитета;
- Континуирано и системски прикупљати података о свим чиниоцима животне средине у примарној биљној производњи;
- Мере подршке за увођење одрживих технологија у преради (могућност коришћења соларне енергије и гаса где је то могуће);
- Мере подршке и стручне студије за прераду остатака од ајварске паприке у процесу прераде (након производње једног килограма ајвара на традиционалан начин, остане и до килограм отпада који чине семенке, петељке и други делови паприке. Женска предузетничка радионица за производњу домаћег ајвара „Завичај у тегли“ из Медвеђе осмислила је како да се овај отпад искористи за прављење нових производа – чврстих сапуна и сувих био-маски за лице).

VI. Закључци

Ланац вредности црвена паприка – ајвар обухвата разноврстан скуп актера у свим фазама ланца (узгој, прерада, паковање, дистрибуција, маркетинг, продаја...). Специфичност ланца се огледа у томе што је он максимално скраћен и што су примарни произвођачи црвене паприке у већини случајева и прерађивачи, продавци и дистрибутери и баве се свим аспектима пословања. Овај вид пословања има своје предности и мане, али у сваком случају омогућује флексибилност у пословању, контролу целокупног процеса и независност у одлучивању. Због тога је овај ланац вредности шанса за мале произвођаче, јер уз добру организацију и релативно мала улагања могу да направе добре економске резултате.

Проблеми су продуктивност и дугорочна одрживост ланца (економска, социјална и еколошка). Због тога је потребно радити на отклањању уочених слабости и јачању ланца вредности у свим његовим сегментима:

- повећање производње;
- побољшање институционалног оквира;
- умрежавање;
- јачање капацитета;
- технолошке иновације;
- заједнички наступ и боље тржишно позиционирање.

Предложене препоруке дају смернице за унапређења производног ланца црвена паприка – ајвар, али могу послужити као образац и за остале производне ланце, а нарочито оне у сектору прераде воћа и поврћа на традиционални начин.

Тиме, овај документ доприноси напорима Србије и регионалних партнера да ојачају отпорност система хране, подрже егзистенцију у руралним подручјима и убрзају зелену транзицију у складу са приоритетима европских интеграција.

VII. Референце

- 1) EC 2019. The European Green Deal.

https://commission.europa.eu/publications/communication-european-green-deal_en

- 2) EC 2020. A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system.

https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:ea0f9f73-9ab2-11ea-9d2d-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF

- 3) EC 2023. Strategy and Reports, EU Enlargement package 2023 – country progress reports.

https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/strategy-and-reports_en

- 4) FAO 2014. Developing sustainable food value chains – Guiding principles. Rome

- 5) FiBL 2024. FiBL Statistics.

- 6) GAWB Action Plan for the Implementation of the Sofia Declaration on the Green Agenda for the Western Balkans 2021–2030, 2021. Regional Cooperation Council (RCC), Sarajevo.

- 7) OECD (2024), Western Balkans Competitiveness Outlook 2024: Regional Profile, Competitiveness and Private Sector Development, OECD Publishing, Paris,

<https://doi.org/10.1787/170b0e53-en>

- 8) RCC 2021. Green Agenda for the Western Balkans 2020.
https://www.rcc.int/priority_areas/12/
- 9) Stipešević, B. (2025) Integration of FAO's 10 principles of sustainable food value chain development (SFVCD) for 6WB countries National policy for sustainable food chain proposals. Guidelines for preparation of National policy on sustainable food systems and livelihoods in rural areas - Policy recommendations document. Farm to Fork academy.
- 10) Секторска анализа производње и прераде поврћа у Републици Србији
https://ipard.gov.rs/wp-content/uploads/2024/01/Sektorska-analiza_POVRCE_.pdf
- 11) Резултати пописа пољопривреде 2023. године у Републици Србији
<https://popispoljoprivrede.stat.gov.rs/>
- 12) Aramyan L. H., van Galen M. A., Logatcheva K., Herceglic N., Stamenkovska I.J., Ali Koç A., Kovacevic V., Markovic M., Martinovska Stojceska A., and Zhllima E. 2024 Comparative analysis of the socio-economic developments and competitiveness of the agri-food sector at a sectoral and macro level in the pre-accession countries. European Commission.
<https://research.wur.nl/en/publications/comparative-analysis-of-the-socio-economic-developments-and-compe-3>

VIII. Анекс

Економска анализа производње црвене парике и прераде у ајвар

Анализа је рађена за једно мало породично газдинство (3 радно способне особе), које поседује 1 трактор и пратећу механизацију, и узгаја 1 хектар површине под црвеном паприком. Просечан принос се креће од 40.000 до 60.000 кг по хектару.

Табела 1: анализа трошкова биљне производње за пољопривреднике

	Јединица	Цена по хектару (евро)	Јединица х цена (евро)
Фиксни трошкови			
а) трошкови закупнине земљишта	по хектару	300	300
б) трошкови механизације	по комаду	300	300
ц) трошкови фиксног рада	по особи	4.000	12.000
д) трошкови живота	по особи	3.000	9.000
е) трошкови пензионог и здравственог осигурања	по особи	1.000	3.000
ф) трошкови осигурања	по осигураном предмету	600	600
г) разни фиксни трошкови	по фарми	3.000	3.000
		СУМА ФИКСНИ:	28.200
Варијабилни трошкови			
а) трошкови транспорта	По км	500	500
б) трошкови обраде земљишта	по хектару	600	600
ц) трошкови управљања усевама	по хектару	500	500
д) трошкови семена	по хектару	500	500
е) трошкови ђубрива за усева	по хектару	3.000	3.000
ф) трошкови заштите усева	по хектару	3.000	3.000
г) трошкови сезонских радника	по особи	4.000	4.000
х) трошкови осигурања	по хектару	1.000	1.000
и) трошкови након жетве	по комаду	500	500
ј) разни варијабилни трошкови	По догађају	3.000	3.000
		СУМА ВАРИЈАБИЛНИ:	16.600
		СУМА ФИКСНИ + СУМА ВАРИЈАБИЛНИ	44.800
Цена по произведеној јединици = (СУМА ФИКСНИ + СУМА ВАРИЈАБИЛНИ) / УКУПАН принос			
44.800 е / 50.000 кг = 0,896 евра/кг			

Од 100 кг црвене паприке добије се око 35 кг ајвара зависно од квалитета сировине. Анализа је рађена за једно мало породично газдинство (3 радно способне особе), које поседује објекте и осталу пратећу опрему (шпорете, посуде итд) за производњу ајвара и које у процесу прераде ангажује додатне сезонске раднике (200 дневница) и преради око 15.000 кг паприке у 5.000 килограма ајвара. Као сировину користи сопствену паприку.

Табела 2: Анализа трошкова за прерађиваче

	Јединица	Цена по хектару (евро)	Јединица х цена (евро)
Фиксни трошкови			
а) трошкови локације	По домаћинству	300	300
б) трошкови опреме	По комаду	400	400
ц) трошкови одржавања/поправке	По домаћинству	200	200
д) трошкови зграде/складиштења	По комаду	300	300
е) осигурање опреме	По домаћинству	100	100
ф) плате	По домаћинству	0	0
г) разни фиксни трошкови	По домаћинству	1.000	1.000
		СУМА ФИКСНИ:	2.300
Variable costs			
а) трошкови сировине – црвене паприке	По јединици	13.440	13.440
б) трошкови енергије	По домаћинству	1.000	1.000
ц) трошкови радног одржавања	По комаду	400	400
д) трошкови манипулативног транспорта	По роби	600	600
е) материјали за паковање	По роби	4.000	4.000
ф) додатни сезонски радници	По домаћинству	8.000	8.000
г) маркетинг и оглашавање	По јединици	200	200
х) трошкови квалитета и контроле	По јединици	200	200
		СУМА ВАРИЈАБИЛНИ:	27.840
		СУМА ФИКСНИ + СУМА ВАРИЈАБИЛНИ	30.140
Цена по произведеној јединици = (СУМА ФИКСНИ + СУМА ПРОМЕЊИВИХ) / УКУПАН принос			
30.140 евра / 5.000 кг = 6,03 евра / кг			

Анализом је утврђено да прерађивачка цена ајвара износи око 6.03 евра по килограму (ако је прерађивач истовремено и произвођач сировине). Килограм „домаћег“ ајвара се продаје по цени од око 10 евра по килограму крајњем купцу. Ако нема посредника у продаји (уз све додатне трошкове), зарада износи око 3,5 – 4 евра по килограму произведеног ајвара. На овај начин домаћинство за 15 тона прерађене паприке (око 5.000 кг ајвара) заради око 17.500 – 20.000 евра, док би продајом 15.000 кг паприке ако се прода као сировина зарада износила око 5.000 евра.

Као што се види из анализе, профит који се остварује прерадом паприке у ајвар је значајно већи, али захтева додатан рад и улагања. Оно што је битно истаћи да је овај производни ланац максимално скраћен, али да доноси велике користи локалној заједници у смислу ангажовања сезонских радника (из анализе се види да највећи износи у примарној производњи одлазе на анагажовање сезонских радника у берби и припреми ајвара). Такође, већи износи се троше на ђубриво и зашитарска средства у пољопривредним апотекама.

Из анализе се такође види да добар део профита остаје у оквиру пољопривредног газдинства. Овај вид прераде даје флексибилност произвођачу да зависно од родности године и цене сировине на тржишту контролише процес и самостално одлучи да ли ће већи или мањи део примарне производње продати или прерадити у ајвар. Поред бољих цена и већих маржи, дакле, очигледних економских предности, произвођачи стичу и већу пословну извесност и сигурност – нарочито код примене модела пољопривреде коју подржава заједница. Међутим, ако занемаримо ове економске користи, друштвено признање и осећај припадности заједници најважнији су извори самопоштовања и личног задовољства. Други важни аспекти су оснаживање у смислу независности и слободе у формирању цена и организације рада, као и управљање читавим ланцем вредности.